

KS. BOLESŁAW GUMIENIUK

Wiedeńskie Forum Pastoralne. Znaczenie jego prac dla Teologii Pastoralnej okresu postkomunistycznego

Upadek systemu komunistycznego otworzył możliwości tworzenia się nowych systemów (992), gospodarczych, politycznych, ale równocześnie czas ten stał się nowym wezwaniem dla Kościoła Katolickiego. Na bazie przemian politycznych w Europie środkowej i wschodniej utworzono w Wiedniu (Austria) tzw. Forum Pastoralne (Pastorales Forum), któremu przewodniczył ks. kard. Franz König, a jego pracami kieruje ks. prof. Paul M. Zulehner. Z obszaru zagadnień, którymi zajmuje się to Forum Pastoralne, omówione zostaną tutaj dwa kierunki tej działalności. Po pierwsze jest ono inspiratorem badań nad przeszłością i nad stanem obecnej religijności w tzw. projekcie 'Aufbruch' ('wyruszenie ku nowej rzeczywistości', pt 1). Po drugie pod jego auspicjami zespół pastoralistów z kraju byłego obozu wschodniego realizował tzw. projekt 'W drodze ku Teologii Pastoralnej w państwach postkomunistycznych' (pt 2) (Unterwegs zu einer Pastoraltheologie in nachkommunistischen Ländern – POST), który zakończył się podsumowującą publikacją „Nie jak miód i mleko” (pt 3).

1. WYRUSZANIE KU NOWEJ RZECZYWISTOŚCI (AUFBRUCH)

Projekt 'Aufbruch', który może być też interpretowany jako 'zrywanie z przeszłością', postawił sobie dwa cele. Prac naukowców z państw byłego obozu komunistycznego próbowały po pierwsze ukazać stosunki między Kościołem, państwem a kulturą (społeczeństwem). Celem dodatkowym tego zakresu prac była 'rozprawa z przeszłością', jej zanalizowanie i w skromnym zakresie próba przezwyciężenia tej przeszłości.

Praca ta prowadzona była interdyscyplinarnie, czyli dotyczyła różnych dziedzin jak historii, socjologii, teologii czy też filozofii. Badane było życie chrześcijan w Europie środkowej i wschodniej w okresie trwania ostatnich systemów totalitarnych (fasyzm i komunizm), aby na tym tle ukazać stan faktyczny Kościołów lokalnych po upadku totalitaryzmu. W ostatnim etapie tych badań próbowano ukazać znaczenie Kościoła w ramach powstających społeczeństw pluralistycznych. Ważnym elementem tego projektu było zachowanie autentycznych źródeł, jak też odkrywanie takich źródeł, które

pozostaną na zawsze świadectwami sytuacji Kościoła i ludzi wierzących w czasie trwania totalitaryzmu komunistycznego.

Podstawą przeprowadzenia tego ambitnego planu stała się tzw. 'Międzynarodowa standaryzacja obszarów tematycznych', które zawierają następujące tematy: 1.Księża i biskupi kierownictwo (przewodnictwo) i komunikacja kościelna; 2.Recepcja soboru; 3.Kościół i media; 4.Świeccy – kobiety – młodzież; 5.Podstawy materialne; 6.Duszpasterstwo; 7.Ruchy duchowe i religijne; 8.Religia a tożsamość narodowa; 9.Ekumenizm; 10.Konformizm a sprzeciw; 11.Zakony; 12.Kształcenie religijne; 13.Pobożność ludowa; 14.Aspekt międzynarodowy; 15.Caritas.¹

Przedstawiciele ośmiu państw byłego bloku komunistycznego w czerwcu 1997r. stworzyli najpierw grupy narodowe a potem międzynarodową grupę zajmującą się w/w działami tematycznymi.² Polscy naukowcy dołączyli się do tej projektu rok później, a wyniki polskiego wkładu został przedstawiony w publikacji z 2000 roku.³

W kontekście tych prac ukazały się również w 1999 wyniki badań stanu religijności, jakie zostały przeprowadzone w dziesięciu państwach postkomunistycznych. Badania te dotyczyły następujących państw: Niemiec wschodnich (byłe DDR), Kroacji, Litwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Czech, Słowenii, Ukrainy, Węgier.⁴

Badania te wskazują na to, że o ile w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych obserwowano daleko idące odchodzenie od chrześcijaństwa, to koniec lat siedemdziesiątych i lata osiemdziesiąte

¹ W celu zachowania dokumentalnego charakteru tego artykułu w/w 'obszary tematyczne' zostaną dołączone w pełnym ich polskim tłumaczeniu, którego dokonał autor tego artykułu. Na podstawie *Pastorales Forum. Förderung der Kirchen in Ost- und Mitteleuropa, Aufbruch 2*, Wien 1997, s.11-29; również M. T o m k a , P.M. Z u l e h n e r , *Religion in den Reformländern Ost (Mittel) Europas*, Ostfildern 1999, s. 10-20. Ta ostatnia pozycja będzie dalej cytowana jako: *Religion*.

² W tej grupie byli przedstawiciele Kroacji, byłego DDR, Litwy, Rumunii, Węgier, Słowacji, Czech, Słowenii, Węgier i Ukrainy. Por. *Pastorales Forum, Aufbruch*, dz.cyt., s.7n.

³ Ks. W. Z d a n i e w i c z i T. Z e m b r z u s k i , *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, Warszawa 2000. W tej publikacji w sposób „publicystyczno-naukowy“, jak napisano we Wstępie tej książki opracowano wyżej wymienione obszary tematyczne. Por. s. 5. Por. również ks. B. G u m i e n i u k , *Z prac „Rady Konferencji pastoralistów obszaru języka niemieckiego“*, w: *Duszpasterstwo a wyzwanie XXI wieku. Materiały z Sympozjum Pastoralistów Polskich (22-24 kwiecień 2001)*, Kielce 2001. s.156-171.

⁴ Por. podsumowujące wyniki w: *Religion*, s.26-36. Omówienie tych wyników znajduje się również w cytowanej powyżej pozycji W Z d a n i e w i c z a , T. Z e m b r z u s k i e g o .

charakteryzują się wzrostem zainteresowania religijnego.⁵ Problematycznym wydaje się jednak wniosek, że: „Odnowa rozpoczęła się od dołu, od wspólnot religijnych i niezależnych grup wiernych”⁶ Sami autorzy stwierdzają, że przełom nastąpił właśnie pod koniec lat siedemdziesiątych, a więc po wyborze Krakowskiego Kardynała na stolicę Piotrową, a tego właśnie faktu te badania nie uwzględniają. Dzisiaj ogólnie przyjmuje się, że właśnie „Ex oriente lux”⁷ urzeczywistniło się przede wszystkim w osobie przychodzącego ze środkowo-wschodniej Europy nowego papieża, Jana Pawła II.⁸

2. W DRODZE KU ‘TEOLOGII PASTORALNEJ WSCHODNIEJ’

Drugą płaszczyzną działania Wiedeńskiego Forum Pastoralnego była próba stworzenia przynajmniej zarysu tzw. ‘Teologii Pastoralnej Wschodniej’ (POST).⁹ W pracach tego projektu brali udział pastorałści, którzy osobiście zetknęli się z systemem komunistycznym i poznali życie Kościoła w warunkach dyktatury. W ramach trzech sympozjów, które odbyły się na Węgrzech (1. Alsopahak, 29.09.-1.10.1997; 2. Szombatheley, 17.-20.05.1998; 3. Szombatheley, 28.02.3.03.1999), próbowano więc poddać ten okres w dziejach Kościoła refleksji pastoralno-naukowej.¹⁰

⁵ Por. *Religion*, s.39.

⁶ „Die Erneuerung begann aber von unten, von Kirchgemeinden und selbständigen Gruppen von Gläubigen.“ *Religion*, s.39.

⁷ *Religion*, s.39.

⁸ Poprzez brak jednego pytania, np. takiego: *Jaki wpływ wywarł wybór kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową na Twoją religijność, na Twoje zaangażowanie religijne?* badania tego studium socjologicznego zostały bardzo ograniczone, a znaczenie tego historycznego faktu został w nich owiany milczeniem. Podobne trudności mieli polscy pastorałści pracujący w drugim projekcie, o którym będzie mowa w punkcie 2 tego artykułu. Chodziło tam o dołączenie wzmianki o wyborze kard. Wojtyły na papieża, co miało decydujący wpływ na upadek komunizmu. Chodziło o następujące zdanie, które ostatecznie zostało włączone do tekstu końcowego: „Eine neue Situation im Verhältnis vom Staat und Kirche entstand in Polen, nachdem Erzbischof von Kraków, Kardinal Karl Wojtyła am 16.10.1978 zum Papst gewählt wurde“, w: *Ost (Mittel) Europäische Pastoraltheologinnen*, „Nicht wie Milch und Honig, Unterwegs zu einer ost (mittel) europäischen pastoraltheologie, Ostfildern 2000, s.31. Dalej „Nicht wie Milch“

⁹ Por. *Religion*, s.22.

¹⁰ Por. *Pastorales Forum. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie in nachkommunistischen Ländern 1*, Wien 1998, s.5n. Dalej *Unterwegs 1*.

SYMPOZJUM W ALSOPAHAK (29.09.-01.10.1997).

Prace tego sympozjum koncentrowały się wokół dziesięciu pytań, które stanowić miały punkt wyjścia do formułowania 'Teologii Pastoralnej Wschodniej'¹¹ Wyniki prac tego sympozjum ujęte zostały w formie pytań i odpowiedzi:

1. *Jak przeżyłem czas Kościoła w czasie komunizmu? Jak reagował Kościół Katolicki?* Był to czas Kościoła uciśnionego, zniewolonego i zepchniętego w jego działalności do obszaru prywatnego. Fenomenem tego okresu pozostanie również fakt podziału na Kościół oficjalny i Kościół podziemia.

2. *Jakie zmiany nastąpiły po 1989 r.? Jak postępuje demokratyzacja? Jaką rolę odgrywa przy tym Kościół? Jaki wpływ wywiera ten proces na sam Kościół?* Zmiany następowały szybko, a przedstawiciele Kościoła zachowywali się różnie. Zainteresowanie sprawami wiary i przynależności do Kościoła wyraźnie wzrosło w pierwszym etapie po przewrocie.

3. *Jakich zmian życzyłem sobie po upadku komunizmu, a które nie nastąpiły? Dlaczego?* Życzenia te kierowane były najpierw do Kościoła, aby On mógł się rozwijać i rozpocząć nowy okres Ewangelizacji. Z drugiej strony życzone, aby Kościół w swoich ramach popierał wolność, równość i dialog.

4. *Aspekt ekumeniczny: czy były i są różnice w stanowiskach między poszczególnymi Kościołami chrześcijańskimi?* Na tym polu sprawa wyglądała i wygląda bardziej skomplikowanie. Wspólnym problemem jest raczej to, że na razie próbuje się określić stanowisko i rolę Kościoła i wyznań chrześcijańskich w ramach poszczególnych społeczności, poszczególnych państw.

Pytania dotyczące właściwej Teologii Pastoralnej.

5. *Jak wygląda obecnie mój plan wykładów?* Odpowiedź na to pytanie jest wieloaspektowa i można by sprowadzić do następujących punktów:

- podstawowe pytania Teologii Pastoralnej,
- duszpasterstwo sakramentami,
- osoby w duszpasterstwie,
- obraz Kościoła po Soborze Watykańskim II.

¹¹ W pracach tego sympozjum brali udział przedstawiciele byłego DDR, Kroacji, Litwy, Rumunii, Słowacji, Czech, Słowenii, i Węgier, a przedstawiciele Polski przybyli z dużym opóźnieniem (m.in. ks.dr hab.M. Ostrowski, ks.dr. Schudy). Por. *Unterweg 1. O przebiegu tego sympozjum jak i o pracach całego Forum* obszernie informowali również A.Mate-Toth, P.M. Zulehner, *Pastoraltheologie "Ost"*, w: *Pastoraltheologische Informationen* (PthI), Mainz, 18(1998) s.367-385.

6. *Jak wyglądała moja praca naukowo – dydaktyczna w czasach komunizmu? Jakie tematy poruszałem?* Najgorsza sytuacja była w Czechach i na Słowacji, gdzie zabronione było każde nauczanie religijne, jak również nie można było publikować. W innych państwach było różnie i trochę łagodniej. Głównymi tematami Teologii Praktycznej były: wspólnota i diaspora, katecheza, katechumenat.

7. *Jak rozwija się moja praca naukowa po 1989 r.?* W tym wypadku widać bardzo dużą zbieżność wypowiedzi. Praca naukowa przebiega w ramach wymarzonej wolności, a publikacje nie podlegają żadnym ograniczeniom. Powiększono liczbę katedr Teologii Pastoralnej na uniwersytetach i akademiach. Powstały nowe możliwości kontaktów z ośrodkami zagranicznymi przez podróże, sympozja, studia zagraniczne. Do głównych tematów, którymi zajmują się pastorałści, należą: współpraca kleru z laikiem, budowanie wspólnot, zaangażowanie Kościoła w życie społeczne i państwowe.

8. *Jak osobiście oceniam ‘Kościół na zachodzie’? Gdzie widzę siłę, ale i jego słabości?* ‘Siłą’ kościoła na zachodzie jest jego bogactwo, jego dobra materialne, rozbudowana infrastruktura, solidne wykształcenie i zaangażowanie charytatywne. Kościół ten posiada większe doświadczenie w obchodzeniu się z mediami, prezentowaniu swojego stanowiska i jest bardziej otwarty na pluralistyczne społeczeństwo. ‘Słabość’ tego Kościoła widziana jest:

- w dużej rozbieżności między ‘lewicą’ a ‘prawicą’ kościelną, w irracjonalnym dystansie wobec Rzymu,
- w zbyt mocnym fiksowaniu się na własnych pozycjach,
- w małej gotowości korzystania z doświadczenia Kościoła ‘Wschodu’,
- w przeroście organizacji nad ‘żywą wiarą’,
- w tym, że teologia pastoralna jest zbyt teoretyczna i zbyt oddalona od wspólnoty wierzących.

9. *Z doświadczenia Kościoła, który przeżył komunizm, czego można się uczyć Kościół Powszechny?* Kościół lokalny, który przeżył komunizm, ukazuje przede wszystkim żywych świadków wiary. Ten Kościół pokazał też, co i jak należy czynić, aby zachować jedność w okresie prześladowań i jak można pozostać wiernym tradycji. Kościół ten był często miejscem wolności i gwarantem tej wolności, dzięki temu miał on też siłę, autorytet i był źródłem nadziei.

10. ‘Wielu ludziom chleb jest ważniejszy niż wolność’ (kard. Vlk, 1992). Po upadku komunizmu w nowych demokracjach mniej jest ‘wygranych’ a więcej ‘przegranych’ Jak w tej sytuacji powinien zachować się Kościół? Dialog i przebaczenie są chyba jedynymi instrumentami dla pokonania złej a nawet zbrodniczej przeszłości. Ale Kościół musi stale pamiętać, że moralnie powinien stać po stronie ‘przegranych’ Dlatego

powinien zaangażować się w proces powstawania systemu sprawiedliwego, opartego o wzajemną solidarność.¹²

Uczestnicy tego sympozjum podjęli się opracowania szeregu zagadnień, które miały być punktem wyjścia dla prac następnego spotkania.¹³

SYMPOZJUM W SZOMBATHELEY (17.-20.05.1998).

Tworzenie ‘Teologii Pastoralnej Wschodniej’ na bazie doświadczenia zdobytego w czasie trwania komunizmu zdominowało drugie sympozjum.¹⁴ Punktem wyjścia było siedem pytań, które miały tworzyć podstawy metodologiczne dla takiej Teologii Pastoralnej, aby w tym świetle ukazać Kościół:

w funkcji zbierania, Jego życia wewnętrznego (podstawą jest konst. *Lumen gentium, ad intra – Post*),

i w funkcji powołania, służby na rzecz społeczeństwa (podstawą jest konst. *Gaudium et spes, ad extra – Post*).

Oto siedem pytań, które zdominowały prace tego sympozjum¹⁵ wraz z odpowiedziami w formie haseł, których udzielili wszyscy uczestnicy spotkania.¹⁶

¹² Zob. *Unterwegs* 1, s.8-93.

¹³ Por. *Unterwegs* 1, s.135n.. Na podstawie tych wypowiedzi zostało sformułowane tzw. „Armut und Reichum der Osttheologie”, które w przeciwieństwie do tzw. „Westlichen Theologie” jest zbyt negatywnie i subiektywnie ocenione. Por. do tego A.Mathe-Toth, P.M.Zulehner, *Pastoraltheologie „Ost”*, w: *Pastoraltheologische Informationen (PthI)*, Mainz, 18(1998), s.378-383.

¹⁴ W tym sympozjum wzięli udział przedstawiciele Kroacji, Węgier, Słowacji, Czech, Słowenii, Austrii i Polski, którą reprezentowali, oficjalnie wydelegowani przez Sekcję Polskich Pastoralistów w 1998 r., ks.dr hab. M.Ostrowski, ks.dr. W.Przygoda, ks.dr B.Gumieniuk, oraz kilku doktorantów ks.prof. Zulehnera. Por. również ks. W P r z y g o d a, *II Forum Pastoralne Europy Środkowo-Wschodniej w Szombathely (17.-20.maja 1998 roku)*, w: *Roczniki Teologiczne KUL, Lublin XLVI (1999) z.6, s.471-473.*

¹⁵ Dla pełni dokumentacji dołączone zostały odpowiedzi ks.M.Ostrowskiego i ks.W.Przygody ks.B.Gumieniuka, którzy tworzyli tutaj jeden zespół. Por. *Pastorales Forum. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie der nachkommunistischen Ländern Europas 2*, Wien – Szeged 1998, s. 23-28. Dalej *Unterwegs 2*.

¹⁶ Odpowiedzi przedstawicieli poszczególnych państw oznaczone zostaną: SLO – Słowenia, HR – Chorwacja, CZ – Czechy, SK – Słowacja, H – Węgry, DDR – były Niemcy Wschodnie, PL – Polska.

1. Jakie jest kulturalne dziedzictwo mojego kraju? Co z naszej kultury i historii wywarło wpływ na życie Kościoła przed i podczas trwania komunizmu?

Odpowiedzi w hasłach: (SLO) Kościół ludowy, Kościół z kulturą i polityką złączony; (HR) Kościół jako miejsce wolności, Kościół instytucją zaufania, Kościół nośnikiem identyfikacji kulturowej i narodowej; (PL) narodowo – kościelna wspólna historia; (CZ) nie zagojone rany; (SK) Kościół jako tworzący kulturę; (H) Kościół narodowy, Kościół masowy i feudalny klerykalizm; (DDR) Kościół diaspory i wypędzonych, Kościół w państwie okupowanym, Kościół w dwóch dyktaturach.¹⁷

2. Jak komunizm wpływał na życie społeczne a tym samym na życie Kościoła?

Odpowiedzi w hasłach: (H) klerykalizm, ponieważ komunizm wypędził laikat z oficjalnego Kościoła, w podziemiu wzmocniła się świadomość chrześcijan i zdolność do większej komunio, religia została określona jako sprawa prywatna, na poziomie kościoła oficjalnego zamarła niezależność, co doprowadziło do niemożności tworzenia komunio przez oficjalny kościół, autorytaryzm, paternalizm; (PL) rozbicie aktywności społeczno – kościelnej; (CZ + KS) wyparcie życia kościelno-chrześcijańskiego do sfery prywatnej, izolacja od Kościoła Powszechnego, rozbicie niektórych struktur kościelnych (zakony...), ideologizowanie życia publicznego; (SLO) getto, Kościół zakrystii; (HR) getto Kościoła, społeczeństwo kontrolowane, zamknięcie seminariów, najważniejsze w życiu całego społeczeństwa była przynależność partyjna, cel główny: społeczeństwo bez religii, klerykalizm i autorytatywny sposób rządów w Kościele; (DDR) polityczny nacisk wg zasady: 'my żyjemy przez wasz strach', zmiany w społeczeństwie przez propagandę, kłamstwa i zakłamanie od góry i od dołu: chęć przypodobania się mocarzom, ograniczenie inicjatywy.¹⁸

3. Jakie elementy i pozycje wewnątrz kościelne zdecydowanie wpływały na tworzenie się życia kościelnego (religijnego)?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) bardzo ważną rolę odegrała hierarchia, która zachowała jedność, życie sakramentalne w rodzinach; (CZ + SK) opór prześladowanych chrześcijan i kolaboracja, życie wewnętrzne, liturgia, sakramenty, zdolność do improwizowania, społeczne ubóstwo chrześcijan, ruchy; (SLO) katecheza dziecięca, duszpasterstwo młodzieży, katecheza sakramentalna; (H) w duchowych ruchach rosło braterstwo i nowa forma wspólnotowości, Kościół podziemia tolerował Kościół urzędowy w duchu teologicznego myślenia o komunio; (HR) urzędowi przedstawiciele, parafie,

¹⁷ Por. *Unterwegs* 2, s.62.

¹⁸ Por. *Unterwegs* 2, s.64.

rodziny, ruchy duchowe, duszpasterskie tygodnie dla duchowieństwa, szkoły katechetyczne, Seminaria, powstające instytuty; (DDR) synod w Dreźnie (1973-75), poszczególni biskupi: Bengschk, Theissing, Aufderbeck, grupy studenckie i akademickie rozprawiające się z marksizmem i leninizmem, wolność przy mianowaniu biskupów, jedność konferencji episkopatu, wierność i jedność tych, którzy pracowali w duszpasterstwie, pomoc finansowa diecezji zachodnioniemieckich.¹⁹

4. Jaki wpływ miał II Sobór Watykański? Co zostało zrealizowane, a co nie?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) nie wystarczająco wykształtowana kolegalność; (HR) żadnych większych zmian strukturalnych, częściowy dialog ze światem, częściowo zrealizowana reforma liturgii; (H) Kościół podziemia i żywe odnowienie, brakuje teologicznej recepcji soboru, formalne przyjęcie przez Kościół oficjalny np. reformy liturgicznej; (CZ + SK) zachęcanie przez sobór, selektywna aprobata; (SLO) reforma liturgiczna, socjologia pastoralna; (DDR) wszystko w ramach liturgii, rady na wszystkich poziomach, stały diakonat, nabożeństwa bez księży.²⁰

5. Jaki wpływ na życie Kościoła ma dążenie naszych społeczeństw do tworzenia demokracji pluralistycznej?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) negatywnie, gdyż prowadzi to do prywatności życia religijnego, ale też pozytywnie, gdyż prowadzi to do wiary personalnej i bardziej pogłębionej; (H) nierealne oczekiwania ze strony Kościoła odnośnie jej przyszłości i ze strony społecznej dotyczącej obrazu Kościoła, wtórny klerykalizm; (CZ + SK) domaga się wewnętrznej zmiany i samodzielnej aktywności w społeczeństwie, rosną społeczne propozycje dotyczące czasu wolnego, co stoi w konkurencji do Kościoła, Kościół w życiu politycznym i w mediach; (SLO) komunizm prowadzi do liberalizmu, pluralizm w Kościele, lekcje religii, niejasna pozycja Kościoła w społeczeństwie, media o charakterze literalnym; (HR) nowe pastoralne urzędy, od religijnego monopolisty do stylu propozycji, porozumiewanie się bez poczucia wyższości, większa gotowość do dialogu w Kościele i społeczeństwie; (DDR) katolicy pozostaną i w przyszłości 'inaczej myślącymi' w środowisku niewierzących, indywidualizacja, prywatyzacja, konsumpcyjność, uczucie i chęć 'nadrobienia' staje się nowym zagrożeniem dla wiary.²¹

6. Biorąc to wszystko pod uwagę, co można praktycznej działalności Kościoła pozostawić (dalej się tego uczyć), i z czego z drugiej strony powinno się zrezygnować?

¹⁹ Por. *Unterwegs* 2, s.67n.

²⁰ Por. *Unterwegs* 2, s.69.

²¹ Por. *Unterwegs* 2, s.70.

Czego dobrego nauczył się Kościół w czasach komunizmu?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) umiejętności obrony i utrzymania jedności Kościoła; (SLO) postawa służebna Kościoła, nowe formy organizowania się laikatu, laikat jako subiekt duszpasterstwa, wolontariat duszpasterski, pogłębienie katechezy sakramentalnej, katechumenat, katechezy dla dorosłych; (H) Martyrium, autonomia, samodzielność, comunio jest ważniejsze niż instytucje, z sytuacji przymusowych wyszukiwać pozytywne elementy, produktywnie postępowanie z państwowymi i kościelnymi autorytetami; (CZ + SK) życie w małych grupach, autorytet nieformalny, życie bez władzy i triumfalizmu; (HR) solidarność między hierarchią i wiernymi, specjalna katecheza, większe wyczulenie na różne stopnie przynależności do Kościoła (chrześcijanie o charakterze Nikodema), duszpasterstwo bez instytucji, rozwój modeli duszpasterskich; (DDR) świadomość katolicka, intensywne życie parafialne, bliskość biskupów we wspólnotach, kooperacja ekumeniczna, wspólnota Kościoła powszechnego, Kościół jako miejsce wolności również w liberalnych społeczeństwach, doświadczenie, że 'wolność nie jest czymś oczywistym', powinno pozostać, wiara jest czymś, co nie niszczy życia, lecz je ubogaca, 'filozoficzne' dysputy z modnymi prądami.²²

Czego nie może być dalej, jak za czasów komunizmu; co więc musi się odnowić?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) mała gotowość do dialogu i niedojrzałość; (CZ + SK) myślenie totalitarne, 10.1978 Religia jako sprawa prywatna, sakramentalizm, spirytualizm; (DDR) 'wyjść ze zniewolenia', Kościół musi mieć własną inicjatywę; (HR) przewyciężenie sytuacji getta, pożegnanie Kościoła niekomunikatywnego, pożegnanie duszpasterstwa 'jednoosobowego', przewyciężenie klasycznego wychowania księdza; (H) klerykalne myślenie władzy, fałszywa ostrożność, infantyizm.²³

7. Czy w tych pytaniach widoczne są powszechnie przyjmowane zasady?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) brakuje tutaj biblijno-teologicznej zasady interpretacji każdej rzeczywistości, a tym bardziej czasu Kościoła pod dyktandą komunistyczną; (SLO) refleksja pracy duszpasterskiej, analiza sytuacji, ekumenizm, dialog; (HR) Kościół jako obrońca słabych, uciśnionych, przegranych, wykorzystanych, otwartość ekumeniczna i gotowość do dialogu, krytyczno-profetyczna funkcja Kościoła, współodpowiedzialność za opinię publiczną; (DDR) bycie chrześcijaninem w społeczeństwie pluralistycznym domaga się również zdecydowania (życie

²² Por. *Unterwegs* 2, s.72n.

²³ Por. *Unterwegs* 2, s.74.

chrześcijańskie nie będzie lżejsze), występować za biednymi i słabymi, bliskość do ‘urzędu’ i ‘normalnych wierzących’, w przyszłość iść z przekonaniem: nie wszystko było złe; (CZ + SK) patrzeć w przyszłość, a o przeszłości nie zapominając kreatywnie ją wykorzystać; (H) myśleć systematycznie, z przeciwnościami się rozprawiać, kultywować pochwałę i krytykę.²⁴

Całość powyższych prac uzupełniona została medytacją nad obrazem, w którym w osobie Jezusa Chrystusa ukazany został Kościół w podwójnym działaniu. Z jednej strony przypomina On Ostatnią Wieczerzę, podczas której Chrystus nie tylko jednoczy, ale równocześnie daje siebie swoim uczniom, którzy stają się równi, bez kapitalistycznych podziałów i rasowych dyskryminacji, Wszyscy są jednym w Chrystusie i ta jedność buduje Kościół od wewnątrz (Lumen gentium). Obraz przedstawia równocześnie Chrystusa umywającego nogi, czyli Kościół musi służyć kulturze, społeczeństwu, państwu. W ten sposób wypełnia się posłannictwo Kościoła w świecie współczesnym (Gaudium et spes).²⁵

TRZECIE SYMPOZJUM W SZOMBATHELEY (28.02.-03.03.1999).

Trzecie sympozjum zajęło się dwoma tematami. Pierwszym z nich były wyniki badań socjologicznych nad religijnością w dziesięciu państwach byłego obozu komunistycznego. O tych badaniach była mowa w punkcie pierwszym tego artykułu. Głównym jednak zadaniem, jakie stało przed uczestnikami tego ostatniego wspólnego spotkania w ramach forum pastoralnego, było sformułowanie podstaw do tzw. ‘Teologii Pastoralnej Wschodniej’, o czym będzie mowa w punkcie trzecim.²⁶

3. „NIE JAK MIÓD I MLEKO”²⁷

„Nie jak miód i mleko” to przetłumaczony tytuł książki, która jest podsumowaniem prac trzech sympozjów. Tytuł ten odzwierciedla

²⁴ Por. *Unterwegs 2*, s.75n.

²⁵ To podwójne znaczenie Kościoła ukazuje obraz ‘Kościół’ z modlitewnika Henryka II (1007).

²⁶ Por. ks. W P r z y g o d a . *III Forum Pastoralne Europy Środkowo-Wschodniej w Szombathely 28.02.-03.03.1999*, w: *Roczniki Teologiczne KUL Lublin XLVII (2000) z. 6*, s.249-251.

²⁷ Por. „*Nicht wie Milch*” Chociaż dosłowne tłumaczenie powinno zachować kolejność ‘mleko i miód’, to jednak w języku polskim brzmi lepiej ‘Miód i mleko’ Dlatego też przedstawiono te dwa wyrazy.

oczekiwania, ale i też wątpliwości, jakie towarzyszą temu procesowi przechodzenia z totalitaryzmu do demokracji.

Z jednej strony wydawało się, że po upadku komunizmu zmiany zarówno gospodarcze jak i w ramach Kościoła przyniosą sam 'miód i mleko', jak tego niegdyś oczekiwał wędrujący po pustyni Naród Wybrany. Rzeczywistość okazała się bardziej prozaiczna a nawet brutalna, bo oto wystąpiły trudności z pluralizmem i liberalną metodą gospodarczego myślenia, którą reprezentują przede wszystkim *mass media*, dalsze oddziaływanie ateistycznej ideologii,²⁸ niebezpieczeństwo nacjonalizmu,²⁹ brak zapewnienia socjalnego.³⁰ Choć społeczeństwo w państwach byłego obozu komunistycznego czuje się wolne, to równocześnie zaczyna odczuwać wielkie zubożenie. Oni czują się jak 'przeigrani wędrowcy' i często mówią, że chleb do przeżycia dnia dzisiejszego jest ważniejszy niż zdobyta wolność.³¹

Z drugiej strony tytuł ten odzwierciedla pewien niedosyt, jaki powstał wśród samych uczestników tych sympozjów, którzy próbowali stworzyć jakby drugie płuco Teologii Pastoralnej, czyli 'Teologię Pastoralną Wschodnią', która z tzw. 'Teologią Pastoralną Zachodnią' (pierwsze płuco!) pozwoliłaby 'oddychać' pastoralistom przynajmniej całej Europy 'dwoma płucami'. Pierwsze wątpliwości pojawiły się już na drugim spotkaniu. Postawiono wtedy pytanie: Czy taka 'Teologia Pastoralna Wschodnia' jest w ogóle możliwa i metodycznie poprawna. Uczestnicy tych sympozjów doszli do wniosku, że sami stoją pod mniejszym lub większym wpływem tzw. teologii zachodniej. Nasze patrzenie, więc na sprawy przeszłości komunistycznej i jej ocenianie uzależnione są od kryteriów, które nie są wolne od 'zachodniego sposobu myślenia i oceniania'. Wolno też postawić pytanie natury bardziej ogólnej, czy istnieje tylko 'wschodni' lub tylko 'zachodni' sposób duszpasterzowania? Praca „Nie jak miód i mleko” jest, więc równocześnie odpowiedzią na te wątpliwości i ich potwierdzeniem.³²

²⁸ Por. „*Nicht wie Milch*”, s.31.

²⁹ Por. „*Nicht wie Milch*”, s.32.

³⁰ Por. „*Nicht wie Milch*”, s.37.

³¹ Por. „*Nicht wie Milch*”, s.38.

³² Te wątpliwości i trudności potwierdzają np. prace polskiego pastoralisty, ks.F.Blachnickiego. W rzeczywistości ks.F.Blachnicki analizuje chrystologiczny aspekt myśli pastoralnej F.X.Arnold'a (*Dienst am Glauben*, Freiburg 1948; *Glaubensverkündigung und Glaubensgemeinschaft*, Düsseldorf 1955; *Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte*, Freiburg 1956) i uzupełnia ją o elementy pneumatologiczne, por. F.Blachnicki, *Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej*, Lublin 1971. Ten konkretny przykład ukazuje trudności, jakie napotyka próba tworzenia w/w Teologii Pastoralnej.

Trudność tę podkreśla jeszcze dobitniej wypowiedź czeskiego pastorałisty, T. Halika, który uważa, że np. negatywny obraz Kościoła na Zachodzie jest formułowany przez samych pastorałistów zachodnich w celu pogłębienia i ożywienia dyskusji. Takie zarzuty nabierają wtedy charakteru instrumentalnego, gdyż, gdy takie argumenty przejmowane i używane są następnie przez ludzi na 'wschodzie', którzy często nie w pełni rozumieją życie Kościoła na Zachodzie, lub ich wiedza jest bardzo fragmentaryczna, nabierają takie zarzuty charakteru informacji o niewiadomym, co wywołuje jeszcze większy strach i dystans do metod pastorałnych Kościoła na Zachodzie.³³

Jeszcze jedną uwagę można skierować pod adresem książki 'Nicht wie Milch', która jest wielką 'wypadkową' wielu myśli i opinii teologów, którzy uczestniczyli w jej powstawaniu. Niektóre sformułowania tej książki nie są przez wszystkich współautorów akceptowane. Pozycja ta nie oddaje też różnorodności teologicznego sposobu myślenia i interpretacji przeżywanego rzeczywistości. Przykładem może być tutaj ukazywanie teologii neoscholastycznej jako bariery w procesie odnawiania się Kościoła lokalnego, albo ocenianie roli kleru, jaką w okresie prześladowań komunistycznych przejęli na siebie biskupi i kapłani, jako „niezdrowe i przesadne” („ungesund und übertrieben“)³⁴ W tym wypadku można, więc mówić o niedokładnym obchodzeniu się z faktami historycznymi.

Na bazie tych tylko wrywkowych stwierdzeń można by dojść do wniosku, że najkorzystniejszą metodą pracy tej grupy byłaby chyba metoda porównawcza. Zamiast próbować tworzyć odrębną 'Pastorałną Teologię Wschodnią' korzystniej byłoby zastosować metodę 'Porównawczej Teologii Pastorałnej' lub rozpatrywać ten problem w ramach tzw. 'Praktycznej Teologii Kontekstualnej'³⁵

³³ Por. T.Halik, *Rückzug auf Feindbilder oder Mut zur Öffnung*, w: *Unterwegs* 1, s.119n; również „*Nicht wie Milch*”, s.32. To samo można też powiedzieć o sprawie przystępowania do Wspólnoty Europejskiej. Na tym polu panuje zbyt wiele niedomówień i emocji, a brak rzetelnych i jednoznacznych opracowań, w jakich ramach może Kościół pomóc w budowaniu Europejskiej Wspólnoty. Por. B.Gumieniuk, *Maryja – prekursorką pastorałis theologiae perennis*, w: *Salvatoris Mater* 2 (2001) nr 2, 76-87.

³⁴ „*Nicht wie Milch*”, s. 22, również przypis nr 32.

³⁵ Do tego tematu por. np. Kongres pastorałistów niemieckich, jaki odbył się w Freising 22.-do25.9.1997r.. w: *Pastoraltheologische Informationen*, Mainz 1 (1998). Por. również B.Gumieniuk, *Ekumeniczna teologia pastorałna*, w: J.Jaskóła, *Ekumenizm na progu trzeciego Tysiąclecia*, Opole 2000, s.259-266.

SYMPOZJUM W SZOMBATHELEY (17.-20.05.1998).

PASTORALES FORUM Methodologisches Grundlagen / Grundfragen.³⁶

1. Welches ist das kulturelle Erbe in meinem Land? Was aus unserer Kultur und Geschichte hat das Leben der Kirche geprägt: vor und im Kommunismus?

Die politische Teilung Polens, die über einen Hundert Jahre dauerte, hat dazu geführt, daß die nationale Identität sehr stark mit der Katholischen Kirche verbunden wurde. Die Kirche war es also damals für das Volk ein Ort der nationalen und politischen Kontinuität. Es war sehr leicht, diese nationale Identität mit der Kirche zu verbinden, weil die ganze nationale Kultur von Anfang an (von der Taufe Polens im Jahre 966) von den christlichen Elementen durchdrungen wurde. Dank der Kirche ist der polnische Staat mit der westlichen Hemisphäre (mit der lateinischen Zivilisation) mit dem Zentrum in Rom (Papstum) verbunden. Die Kirche war in der Geschichte Polens auch ein 'Freiheits'-Ort für alle auch Nichtglaubenden, die gegen den Regiem waren.

Stichwort: Eine national-kirchlichgebundene Geschichte.

2. Wie hat der Kommunismus das Leben der Gesellschaft und (damit) das Leben der Kirche geformt?

Zuerst hat der Kommunismus der Kirche ihren Besitz stark beschränkt (abgenommen), was auch etwas Positives dabei war, weil die Kirche von dem Grundbesitz entlassen wurde. Da aber der Kommunismus für die polnische Seele fremd und a-religiös war, hat er eher einen Widerspruch im Volk hervorgerufen. Der Kommunismus hat jede kirchliche Aktivität vor allem der Laien absichtlich zerstört. Dadurch entwickelte sich einerseits eine passive Rolle der Laien, und andererseits eine größere aktive Rolle der Kleriker. Die Frömmigkeit erscheint als eine Volksfrömmigkeit, aber gleichzeitig ist sie auch sehr persönlich, was z.B. in der individuellen Beichte, persönlichen Kontakten mit den Priestern oder im Empfang des Priesters beim 'Weihnachtsbesuch' zum Ausdruck gekommen ist.

Ein entscheidender Wendepunkt in der Beziehung „Kommunismus-Kirche“ war die Wahl des Kardinals Wojtyła am 16.10.1978 zum Papst

³⁶ Odpowiedzi na pytania, które zdominowały prace drugiego symposium w Szombatheley (17.-20.05.1998), wspólnie udzielone przez ks.M.OSTROWSKIEGO, ks.W.PRZYGODY i ks.B.GUMIENIUKA w: *Pastorales Forum. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie der nachkommunistischen Ländern Europas 2*, Wien – Szeged 1998, s.23 – 28.

Johannes Paul II. und die damit verbundene Entstehung der Solidaritätsbewegung.

Stichwort: Eine Zerstörung der gesellschaftlich-kirchlichen Aktivität.

3. Welche innerkirchlichen Kräfte, Positionen waren für die Gestaltung des kirchlichen Lebens maßgeblich?

Den Kommunisten ist es nicht gelungen, eine Einheit zwischen der Hierarchie und dem Volk und auch zwischen der Kirche in Polen und dem Vatikan zu zerstören. Dadurch wurde die führende Rolle des Primas von Polen gestärkt. Es entwickelte sich ein intensives Sakramentenleben, das vor allem das Leben der Familie prägte und umgekehrt beeinflusste das durch die Familie beeinflusste sakramentale Leben konsequenterweise das religiöse Leben des Individuums.

Auf dieser Basis sind kleine Gruppen entstanden, wie die Ministranten, Schola, die Bewegung „Licht und Leben“, deren Begründer Prof. Blachnicki ist, die akademische Seelsorge; den Jugendlichen wurden verschiedene Exerzientienformen angeboten und seit ca. 1980 viele charismatischen Bewegungen.

Stichwort: Eine einhalterhaltende Rolle der Hierarchie und das sakramentale Leben in der Familie.

4. Welchen Einfluß hatte das Zweite Vatikanische Konzil? Was wurde es aufgenommen, was nicht?

Es muß hier zwei Sachen unterscheiden. Zuerst war die Kirche in Polen vor und während des Konzils durch das Gebet fürs Konzil sehr aktiv beteiligt. In allen Pfarreien Polens in dieser Zeit wurde ein besonderes Pastoralprogramm mit Schwerpunkt 'Konzil' durchgeführt. Die Gläubigen in Polen waren also sehr gut informiert, daß es ein Konzil gibt und daß nicht alle polnischen Bischöfe darin teilnehmen durften, weil die Kommunisten manchen Bischöfen keinen Reisepaß ausgeben wollten.

Ein anderes Thema ist es, wie die Konzilsbeschlüsse ins Leben eingeführt wurden. Mit dem Zeitabstand muß es gesagt werden, daß sich eine langsame aber doch gründliche Einführung der Konzilsdokumente eher positiv auf das Leben der Kirche ausgewirkt hat. Die Liturgiekonstitution wurde ziemlich rasch eingeführt. Etwas anderes ist es mit den anderen Konzilsdokumenten, die zwar in den Priesterseminarien vollständig gelehrt wurden, aber wie weit sie die Mentalität der Gläubigen geformt haben, da braucht man besondere Untersuchung. Wahrscheinlich sind sie nicht zu tief und vollständig angenommen, aber dafür braucht man mehr Zeit. Obwohl in manchen Diözesen die Diözesansynode stattgefunden haben, muß es auf

dem Gebiet der sehr breit verstandenen Kollegialität noch mehr getan werden.

Stichwort: Nicht ausreichend ausgebildete Kollegialität.

5. Wie formt der Weg unserer Gesellschaft in die pluralistische Demokratie das Leben der Kirche?

Es muß festgestellt werden, daß manche Gläubigen ihr religiöses Leben eher 'privatisieren', d.h. durch den Einfluß verschiedene Meinungen, die auch vom Westen nach Polen durchgedrungen sind, entstand eine sehr oft zu subjektive Bewertung und Beurteilung der Kirche. Es ist auch wichtig darauf hinzuweisen, daß die Öffentlichkeit einen größeren Einfluß und nicht immer positieven auf das innere Leben der Kirche hat. Die letzte Bemerkung führt dazu, daß die Kirche sich auch darum kümmern muß, daß die Gläubigen mehr kritisch den Medien gegenüber ausgebildet werden sollen.

Andererseits wurde die Kirche in der Gesellschaft rechtlich anerkannt, was auch dazu führt, daß Sie die eigenen Medien, (Zeitungen, Radios, TV), (Hoch-)Schulen, etc. gründen konnte. Gleichzeitig entstehen auch Pfarr- und Diözesanräte, die verschiedenen der Kirche nahe stehenden Vereine etc. Dies alles ermöglicht den einzelnen Gläubigen eine Vertiefung des Glaubens, ein größeres und persönliches Engagement in Sache der Kirche und des Glaubens, was letztendlich auch im 'innen und außen' Dialog der Kirche eine Auswirkung hat..

Stichwort: Eine Privatisierung (negativ) und Personalisierung (positiv) des Glaubens.

6. Was ist also - alles zusammengenommen - für die Kirche zu behalten („Lernen“), was kann auf der anderen Seite nicht forgeföhrt werden?

a) LERNEN (Was hat die Kirche im Kommunismus Gutes gelernt):

Der Kommunismus war nur eine kurze Periode im Leben der ganzen Kirche, aber ziemlich wichtige Periode im Leben der Lokalkirche. Die Erfahrung der ganzen Kirche zeigt, daß es immer andere Gefahren drohen, von denen sich die Kirche weiter 'verteidigen' muß. Nur ein Zusammenhalt auf Grund ihrer Identität, d.h. sie ist „eine göttlich-menschliche Gemeinschaft“, kann sie in ihrem lokalen Bereich überstehen. Die Kirche als 'ein Ganzes' wird bis Ende der Welt dauern.

Stichwort: Eine Abwehrstrategie und Zusammenhalten der Christen.

b) ENTLERNEN (Was kann nicht so weitergemacht werden wie im Kommunismus. Was ist also zu erneuern?)

Der Kommunismus hat gezeigt, daß keine revolutionere Entscheidungen (im Sinne eines Abbrechens mit der Geschichte, mit der

Kontinuität) und kein gesellschaftlicher Kampf weiter geführt werden darf. Jetzt ist nicht die 'Partei' für alles verantwortlich, sondern jeder einzelne muß 'Flagge' zeigen. Deshalb scheint es hier, eher die Frage zu stellen, was zu erneuern wäre.

Stichwort: Den innerkichtlichen Dialog zu aktivieren und zur Freiheit und Verantwortung zu erziehen

7. Erkenne ich in diesen Überlegungen durchgängige Prinzipien?

Es ist egal, von welchem Standpunkt die Analiese des Verhältnisses 'Kiche-Kommunismus' durchgeführt wird (der soziologische, psychologische, tiefpsychologische, politische, kulturelle, etc.). Doch letztendlich muß es bemerkt werden, daß die Kirche als eine göttlich-menschliche Gemeinschaft ihre Identität 'vor, unter und nach' dem Kommunismus nicht verloren hat. Die Schwierigkeiten zeigt die Analiese des Einzelnen. Deswegen müssen neben den oben genannten immer die biblischen und daraus entstandenen theologischen Prinzipien berücksichtigt werden.

Stichwort: Ein biblisch-theologisches Prinzip der Wirklichkeitsinterpretation

MIĘDZYKARODOWA STANDARYZACJA PÓL TEMATYCZNYCH³⁷

Część historyczno-jakościowa.

Na kilku posiedzeniach i konsultacjach wydzielone zostało 15 pól tematycznych do historyczno-jakościowej części badań. Na ostatnim posiedzeniu przygotowującym tą część projektu (14-06.02.1997 w Wiedniu) wszystkie grupy narodowościowe zostały poproszone o konkretyzację zakresów tematycznych z punktu widzenia ich własnego kraju oraz o zestawienie hipotez celem ich opracowania i planów budżetowych. Informacje te z krajów zostały zsynchronizowane. Został opracowany jednolity międzynarodowy standard badania. Tworzy on postawę dla konkretnych prac badawczych w krajach uczestniczących w tych badaniach, przy czym własne zainteresowania i zagadnienia specyficzne dla danego kraju nie mogą paść ofiarą tego umiędzynarodowienia. W następnych rozdziałach przedstawione zostaną standardy łączące kraje wyszczególnione według zakresów tematycznych.

³⁷ Na podstawie: *Pastorales Forum, Förderung der Kirchen in Ost- und Mitteleuropa, Aufbruch 2*, Wien b.r., (1997), s.11-29; również M.Tomka, P.M.Zulehner, *Religion in den Reformländern Ost (Mittel) Europas*, Ostfildern 1999, s. 10-20, tłum. Ks. B.Gumieniuk.

Informacje/prace, które dostarczone zostały do tej pory przez grupy narodowościowe, wskazują na różnorodność zainteresowań w odniesieniu do poszczególnych pól tematycznych. Nie wszystkie zespoły znalazły ekspertów ze wszystkich tematów na tym samym poziomie. Dlatego też bardziej sensowne jest to, żeby nie wszystkie tematy badane i opracowywane były w każdym kraju z taką samą intensywnością. Najlepsze prace najlepszych ekspertów zostaną w drugim etapie uzupełnione przez inne zespoły krajowe, które to znowu dokładnie opracowują inne tematy. To domaga się i umożliwia międzynarodową współpracę ekspertów w ramach jednego zespołu jak i międzynarodowe korzystanie z czołowych ekspertów i prac.

A oto pola tematyczne wiążące na kolejnym etapie badań:

1. Księża i biskupi (20.05.1998). Kierownictwo i komunikacja kościelna.

Pierwsze pole tematyczne koncentruje się na kościelnym urzędzie kierowniczym jak i na jego strukturze. Poprzez kierownictwo zgodnie z katolickim kościelno-prawnym pojmowaniem i ustaleniem rozumie się urzędy kierownicze ale bez urzędów we wspólnotach zakonnych. Są to duchowni zarządzający „urzędami duchownymi” Oni określają przed wszystkimi innymi, jak a się kształtować kierownictwo i komunikacja w kościele. Zgodnie z Soborem Watykańskim II osoby sprawujące urząd wezwane są w szczególności do kolegalności a także do tego, by w różnoraki sposób włączać świeckich do kierownictwa: urząd należy więc sprawować personalnie, kolegalnie i synodalnie. Taka jest wizja. Jaka jednak była rzeczywistość w społeczeństwach w okresie przed demokratycznym?

Tematy:

- Rozwój ilości, wiek, podział, wykształcenie, narodowość biskupów i księży. Uzasadnienie trendów okolicznościami politycznymi, polityczno-kościelnymi i innymi;
- Tożsamość osób sprawujących urząd, własne pojmowanie posłannictwa, funkcja, teologia, możliwości i granice kierownictwa w oparciu o biografię osobistą i instytucyjną osób sprawujących urząd;
- Połączenie/zjednoczenia osób sprawujących urząd kościelne i polityczne, wolne i wymuszone;
- Wykształcenie księży z punktu widzenia ogólnie kościelnych danych o wykształceniu księży jak i o specyficznych dla danego kraju prawnych regulacjach państwowego i kościelnego szkolnictwa wyższego;
- Młoda kadra, młodzi księża następcy (z prognozą do 2010);

- Środki kierowania;
- Postanowienia/rozstrzygnięcia szukanie ich, przygotowywanie, realizowanie, kontrola, krytyka;
- Typologia kierownictwa na podstawie modeli kierownictwa w życiu publicznym w zwierciadle tradycji kierowniczych i typologii kierowniczych danego kraju;
- Rozwój przestrzeni politycznej i kościelnej do sprawowania kościelnych funkcji kierowniczych w przekroju w minionych 50 latach;
- Gotowość do kolegalności wśród sprawujących urzędy kierownicze jak i faworyzowane kolegalne pola pracy i praktyka;
- Akceptacja kierownictwa w kościele i w społeczeństwie: waga polityczna i kościelna osób sprawujących urząd;
- Typowe polityczne i kościelne konflikty oraz ich rozwiązania;
- Rola osób sprawujących urząd przy zmianie systemów politycznych;
- Historia, stan i traktowanie problematyki „uchybień/ przewinień” wśród sprawujących urząd;
- Otwarte i zakryte kryteria zdobywania kierowniczego urzędu w kościele;
- Możliwości i zasięg realizowania oryginalnych powołań w stanie duchownym;
- Brak kierownictwa: problematyka nie obsadzonych siedzib biskupich i brak księży;
- Doświadczenia z synodami krajowymi i diecezjalnymi jako środkami kierowania i modelem komunikacji.

2. Recepcja soboru.

Sobór Watykański II (1962-1965) przyniósł decydujący punkt zwrotny dla całego kościoła katolickiego, który to istotnie wpłynął na życie wewnętrzne i zewnętrzne kościoła. Na całym świecie dyskutuje się na temat recepcji postanowień oraz „ducha” Soboru. Należy wziąć tu pod uwagę specjalny przebieg recepcji soborowej w politycznie utrudnionej sytuacji krajów (wschodnio)środkowoeuropejskich, wglębiając się należy też zbadać, jak tak sytuacja polityczna odbijała się na życiu kościoła. Pojęcie „recepcja” obejmuje zarówno prawną, teologiczną i organizatorską akceptację Soboru, jak i rozwój nauki w tychże kościołach wschodnich w odniesieniu do rozumienia „świata” i „kościola” Zbadana musi być nie tylko recepcja soborowa w powszechnym życiu kościoła, lecz także w teologii naukowej.

Tematy:

- Przesoborowa sytuacja kościoła ze względu na dominujące tematy synodalne;
- Uczestnictwo i współdziałanie na Sobór;
- Proces ogłaszania wyników i postanowień soborowych;
- Wprowadzanie konkretnych dekretów i ich echo wśród duchowieństwa i świeckich;
- Posoborowy rozwój w konkretnym kościele miejscowym;
- Symboliczna rola pojęcia „Sobór” w różnorodnych wypowiedziach kościelnych: sobór jako reforma, sobór jako kozioł ofiarny itd. (Sobór i Antysobór);
- Strukturalne i personalne położenie teologii jak i jej pozycja wśród pozostałych nauk;
- Główne cechy teologii rodzimej (w nauce i badaniu) w zwierciadle soborowych odnowień teologii (przede wszystkim na podstawie teologii biblijnej, dogmatycznej i praktycznej). Próba typologizacji podstawowych pozycji teologicznych w danym kościele miejscowym (możliwie niezależnej od typologii znanej od 1978 r. w Kościele zachodnim);
- „Teologia według Gułagu” - główne zarysy refleksji teologicznej o doświadczeniach od totalitaryzmu do demokracji;
- Obecność dyskusji soborowej w rodzimych pracach teologicznych;
- Analiza/ ocena Soboru w pracach teologicznych danego kraju;
- Główne zarysy wizji kościoła w kościele miejscowym ze względu na *Lumen gentium*;
- Główne zarysy wizji świata w kościele miejscowym ze względu na *Gaudium et spes*;
- Znaczenie Soboru w praktyce i autorefleksji kościoła miejscowego;
- Teologiczne ewentualnie pastoralne, specyficzne dla danego kraju impulsy do kontynuacji Soboru;
- Porównanie urzeczywistniania Soboru przed i po zmianie ustroju.

3. Kościół i media.

Zakres tematyczny: kościół i media (w szerszym pojęciu: kościół i publiczność) chce ukazać prezentacje kościoła w (niekościelnych) mediach jak i sytuacje i ograniczenia mediów kościelnych. Pod pojęciem media należy rozumieć wszelakie drukowane, elektroniczne i komputerowe media. Aby możliwe było pojęcie stosunku między kościołem a publicznością należy przedstawić strukturę(-y) publiczności w środkowo-wschodnio-europejskich społeczeństwach. Szczególną uwagę trzeba poświęcić pytaniu, jakie właściwości komunikacyjne wynikają z różnic strukturalnych między kościołem a publicznością kontrolowaną przez państwo.

Tematy:

- Korelacje między różnymi strukturami kościelnymi i strukturami publicznymi;
- Tendencje homogenizacyjne w kościele jako odpowiedź na publiczne wyzwania;
- Otoczenie społeczne kościoła, w szczególności publiczność medialna;
- Tożsamość kościoła w zwierciadle jej medialnego otoczenia;
- Wewnętrzne potrzeby kościoła, które mają kształtować prezentację kościoła u publiczności;
- Konkretny cele kościoła w cywilnych i kościelnych mediach;
- Potrzeby społeczeństwa, które nieodzownym czynią publiczną prezentację kościoła;
- Doświadczenia kościoła z mediami kościelnymi i cywilnymi przekrój (w tym problematyka cenzury ze strony państwowej i kościelnej).

4. Świeccy - kobiety – młodzież.

W teologii „świecki” jest kościelno-teologicznym pojęciem opisującym wszystkich wierzących w Chrystusa, którzy tworzą lud kościoła. W sposób tradycyjny rozumiano świeckich jako stan podległy klerowi. W socjologicznej literaturze fachowej słowo to ma raczej negatywny wydźwięk: świecki jest tym nie wiedzącym, niedoświadczonym. Sobór Watykański II rozstał się z takim obrazem społeczeństwa dwustanowego i poprzez wydobywanie biblijnego obrazu wędrującego ludu Bożego dowartościował rolę ludzi nie wyświęconych. Ten punkt zwrotny w sposobie widzenia kościoła inicjuje nową świadomość wśród świeckich, jednakże tworzy jednocześnie nową płaszczyznę konfliktową w kościele. Kobiety i młodzież traktowane są w tym zakresie tematycznym jako podgrupy „świeckich”. Celem badania sytuacji świeckich jest przedstawienie ich samo pojmowania, ich pozycji w kościele i jako wierzących katolików w społeczeństwie.

Tematy:

- Główne cechy osób świeckich (kobiety i młodzież) - organizacje w różnych politycznych epokach;
- Tożsamość świeckich (w odniesieniu do kościelnej roli i zadania w społeczeństwie);
- Działanie ruchów społecznych i kulturalnych na kościelną świadomość świeckich;
- Typy stosunków między duchownymi a świeckimi w różnych epokach politycznych;

- Świeccy jako „problem” wśród duchownych i świeckich - „zakresy świeckie” w rozumieniu duchownych i świeckich: przydział ról w kościele i społeczeństwie;
- Najważniejsze osiągnięcia i roszczenia świeckich po soborze i po zmianie ustroju;
- Wartość i akceptacja kobiecości w społeczeństwie i kościele;
- Związek między sytuacją religijną a kościelno-religijną aktywnością młodzieży.

5. Podstawy materialne.

Życie kościelne potrzebuje różnorodnego finansowania. Upaństwowienie dóbr kościelnych przekształciło w sposób radykalny tradycyjną strukturę finansów: Koniecznym stały się wkłady własne wierzących („podatek kościelny”), środki państwowe i solidarne wsparcie „wolnego” kościoła. W krajach postsocjalistycznych dyskutuje się ramach wolności politycznej na temat sposobu i rozmiaru finansowania kościoła. Problematyka ta domaga się długoterminowego rozwiązania. W projekcie badawczym należy przedstawić powszechną sytuację w finansowaniu kościoła, jak i to, jak kościół obchodzi się z pieniędzmi.

Tematy:

- Stan finansów kościelnych: personel, kapitał itd.
- Pozycja i znaczenie pieniędzy w myśleniu kościelnym;
- Sposób finansowania kościoła od upaństwowienia do teraźniejszości;
- Restytucja dóbr kościelnych (ocena polityczna, prawna i kościelna);
- Sposób obchodzenia się z pieniędzmi w kościele 06.02.1997 problematyka przejrzystości i kompetencji;
- Środki zagraniczne w przekroju czasowym;
- Kościelne, polityczne i fachowe koncepcje długoterminowego finansowania kościoła;
- „Pieniądze” w argumentacji politycznej i pastoralnej;
- „Problem pieniędzy” a wolność w kościele.

6. Duszpasterstwo.

Podstawową i określającą strukturą kościoła jest terytorialna struktura parafialna. W życiu parafii urzeczywistnia się kościół wśród ludzi danego społeczeństwa. Po przejściu władzy przez komunistów struktura ta pozostała jako prawie jedyna oficjalna przestrzeń, gdzie możliwe było życie wspólnoty wierzących ale także i tu pod restrykcjami. Po przemianie politycznej (1962-1965) parafie otrzymały nową szansę do realizowania swoich zadań. (Zagadnienie świeckich w teologii pastoralnej może być traktowane w tym

zakresie tematycznym albo w zakresie 4.Świecy. W obydwu przypadkach pożądane są wzajemne odnośniki).

Tematy:

- Statystyka parafialna: liczba, wielkość, stosunek „mater i filia”;
- Duszpasterstwo w parafii w przekroju długoterminowym wpływ polityki na życie parafii;
- Parafia jako „areszt domowy” pastorału. Jakie doświadczenia z czasów, gdy pastorał zawężony został przez urzędy państwowe do struktury parafialnej, działają jeszcze do dziś dnia?
- Osoby kluczowe i gremium parafii;
- Pozycja parafii w diecezji i w stosunku do innych instytucji kościelnych;
- Zasięg i cechy podstawowe pastorału w różnych dzisiejszych typach parafialnych;
- Parafia i polityka (lokalna) - działanie i kultura stosunków parafii w ramach polityki lokalnej;
- Różnorodność kulturalna, gospodarcza i duchowa w życiu parafialnym;
- Próby odnowień w pastorale parafialnym także ze względu na nową różnorodność organizacji kościelnych.

7. Ruchy duchowe i religijne.

Rozwój kościelny i polityczny ostatnich dziesięcioleci zaowocował różnorodnością ruchów religijnych i kościelnych. Badając ten fenomen przyjrzeć się trzeba zarówno ruchom chrześcijańskim, niechrześcijańskim i pseudo religijnym oraz nowym religiom i sektom (w dalszej części określanych jako „ruchy”, przy czym należy wziąć pod uwagę całą tę różnorodność). W tym zakresie tematycznym chodzi o problem, jak kościół zapatruje się na te ruchy religijne oraz jak je traktuje. Przy tym pojawia się pytanie o korelacje między kościołem polityką i ruchami (wszelkiego rodzaju), jakie występowały wcześniej i jakie występują także dzisiaj. Należy jednak jasno powiedzieć, że w projekcie tym nie przewidziane jest żadne wyraźne „badanie sekt”

Tematy:

- Przedstawienie różnorodności ruchów religijnych (i pseudo religijnych) w przekroju;
- Związki: sekty-polityka i kościół-polityka;
- Pozycja i ocena ruchów w społeczeństwie;
- Socjalno-religijne pochodzenie członków ruchów;
- Pozycja i ocena ruchów w myśleniu kościoła i w koncepcji pastoralnej (osąd i przesąd/ ocena i uprzedzenia ruchów);

- Kościelne ruchy odnowy - powszechna sytuacja i typologia według celów, stylu życia, akceptowalność, inkulturacja, wzajemne oddziaływanie i społeczna aktywność (ruchy rodzime należy przedstawić osobno);
- Ruchy jako wyzwanie i konkurencja dla kościoła - przedstawienie różnorodności zdań.

8. Religia a tożsamość narodowa.

Korelacja między religią, narodem i chrześcijaństwem jest typową charakterystyką rozwoju w XIX wieku. Zepchnięta w czasach komunistycznych na drugi plan, przeżywa po zmianie ustroju nowy rozkwit. Wydaje się, że korelacja ta ma decydujący wpływ na społeczną i polityczną pozycję kościoła jako instytucji. Badanie nie stawia sobie w żadnym przypadku za cel analizy historyczno-politologicznej tejże korelacji. Dużo bardziej chce trzeźwo postawić pytanie: z jednej strony jak działa kościół w odniesieniu do narodowej tożsamości różnych krajów - a z drugiej strony jak problemy narodu i narodowości wpływa na pastorał?

Tematy:

- Korzenie historyczne wzajemnego stosunku między chrześcijaństwem a narodem (w XIX wieku);
- Wielopostaciowe odmiany stosunku katolicyzmu i narodowości w przekroju (m.in. „narodowy katolicyzm”);
- Narodowe i chrześcijańskie symbole w rękach politycznych różnego rodzaju grup;
- Oddziaływanie stosunku między chrześcijaństwem a tożsamością narodową na aktywność społeczną kościoła jak i na planowanie pastorału;
- Religijność i katolicyzm ludowy z punktu widzenia realnokościelnych pojmowań jak i nauki socjalnej kościoła.

9. Ekumenizm.

Kościół katolicki w badanym regionie żyje wśród kilku dużych kościołów i nowszych wspólnot religijnych, w niektórych krajach jest mniejszością. Ogólno kościelne spojrzenie na inne religie i wyznania od czasu Soboru Watykańskiego II uległo zasadniczej zmianie. Zmiana ta spotkała katolicki kościół miejscowy w epoce (prawie, że pełnej) niewoli i wykorzystywana była instrumentalnie na różne sposoby przez sprawujących władzę. Głównym celem opracowania tego pola tematycznego jest korelacja między zmianami społecznymi a stosunkiem między różnymi religiami i wyznaniem. Rozważanie to kieruje się zarówno na wyrażone opinie jak i na faktyczną praktykę?

Tematy:

- Stosunki religijne i wyznaniowe w XX wieku - przekrój;
- Religijna i wyznaniowa polityka państwa w latach 1948-1997;
- Doświadczenia z dialogów religijnych i wyznaniowych w latach 1948-1997;
- Doświadczenia z ekumenizmem (płaszczyzna parafii, projekty) na podstawie studium kilku przypadków urzeczywistniania ekumenizmu;
- [Stosunek do mniejszych wspólnot religijnych i „sekt” nr 7 „Ruchy spirytualne”];
- [Recepcja nowej nauki ekumenicznej kościoła nr 2 „Recepcja soborowa”];
- Korelacja antysemityzmu politycznego i chrześcijańskiego w dzisiejszych czasach;
- Pastoralne rozważania i projekty w kierunku ekumenizmu.

10. Konformizm a opór / sprzeciw.

Przemiana społeczna i polityczna dotyczy także osobistego życia, rozwoju osobistej struktury wartości oraz znaczenia postanowień kościelnych i politycznych każdego pojedynczego człowieka. Dyktatury próbowały utworzyć „nowego człowieka” oraz starały się swoim wpływem dotrzeć aż do najintymniejszej warstwy życia człowieka. Odpowiedź pojedynczych chrześcijan wypadła między oporem/ sprzeciwem a kolaboracją wplątane w los osobisty, kulturę, wychowanie i osobiste otoczenie. Pojęcia „konformizm i opór/ sprzeciw” obejmują zasięg struktury wartości, środowisko życiowe i interpretacja życia, i to ze względu na momenty przełomowe tych zmian społeczno-politycznych.

Tematy:

- Podstawowe cechy zmian struktury wartości w przekroju - bazując przede wszystkim na dokumentach osobistych i odnoszących się do konkretnych osób;
- Zbieżność, rozbieżność i rozdzźwięk między wartościami publicznymi i osobistymi;
- Korelacja między wiarą a karierą;
- Typologia dostosowywania się oraz sprzeciwów w totalitaryzmie, w łagodnej dyktaturze i w demokracji w określonych grupach wiekowych (urodzeni w 1900, 1920, 1940 1960);
- Obrazy i powody sprzeciwu (02.-03.03.1999) zbiór reprezentatywnych (symbolicznych) działań;
- „Święci”, „lapsis” (tzn. ludzie, którzy gotowi byli dla osobistego i/lub kościelnego przeżycia sprawiać pozory dostosowania się) i

kolaboranci w dzisiejszym spojrzeniu publiczności i kościoła (pryncypialne i praktyczne odświeżenie kolorowej przeszłości).

11. Zakony.

Religijne wspólnoty zakonne odgrywały przed przejściem władzy przez komunistów bardzo ważną i znaczącą rolę w społeczeństwie: w kulturze, w służbie zdrowia itd. Dokonane przemocą przestrukturyzowanie społeczeństwa wystąpiło mocno przeciwko tym wspólnotom i zabroniło im działalności publicznej, a nawet egzystencji. W czasach łagodnej dyktatury członkowie zakonów żyli anonimowo, lub też zagranicą częściowo spełniając charyzmat i działalność zakonu, bądź nie spełniając go wcale. Po przemianie politycznej wspólnoty te szukają śladów swojej młodszej lub starszej historii jak i miejsc i powodów ich społecznej obecności. To powszechne poszukiwanie obciążone a poniekąd ułaskawione doświadczeniami lat 50-tych jest reprezentatywnym eksperymentem dla poszukiwania całego kościoła.

Tematy:

- Społeczne znaczenie zakonów w różnych epokach - przekrój;
- Korelacja między charyzmatami zakonnymi a „wartościami” (totalitarnego) kolektywizmu;
- Oddziaływanie wielkich zmian społecznych na życie zakonne i pojmowanie różnych zakonów;
- Wewnętrzne odnowy zakonne na podst. wpływów kościelnych, rodzimych zakonów i politycznych konflikty pokoleniowe typologia najważniejszych wytycznych społecznej służby zakonów;
- Wyzwania społeczne z punktu widzenia różnych zakonów społeczne znaczenie specjalnych charyzmatów zakonnych;
- Motywy wstąpienia do zakonu oraz społeczny, duchowy i polityczny background nowoprzyjętych;
- Udana i nieudana integracja w nowych warunkach (życie zakonne i śmierć zakonna);
- Zakon jako społeczeństwo i kościół kontrastowy.

12. Kształcenie religijne.

Pod pojęciem kształcenie religijne badanie to rozumie różnorodność nauki/ zajęć szkolnych i kształcenia. Przed przejściem władzy przez komunistów kościół katolicki odgrywał w krajach badanych kluczową rolę kulturalną i stosownie do tego stał się ofiarą dokonywanej przemocą mobilizacji. W okresie niewoli kościół próbował utrzymać przynajmniej kilka rodzajów/ sposobów nauki religijnej czasami na nieoficjalnej ewentualnie na w pół oficjalnej drodze. Po przemianie politycznej kościół skonfrontowany został nie tylko z problematyką strukturalnej, lecz

szczególnie treściowej odnowy kościelnego nauczania. Celem przedstawienia tego szerokiego zakresu tematycznego jest obok szkicu różnorodności religijnego nauczania przede wszystkim próba przedstawienia jego powołania i posłannictwa. Z powodu szerokości tego pola tematycznego należy podzielić je przede wszystkim na dwa pola nauczania: nauka religii (wraz z katechezą) oraz kształcenie dorosłych.

Tematy:

- Pola praktyki i główne cele religijno-kościelnego nauczania w korelacji z rozwojem społecznym - przekrój;
- Obraz nauczania religijnego w refleksji społecznej;
- Konflikty między nauczaniem państwowym (ateistycznym) i kościelnym (religijnym);
- Pedagogiczne i metodyczne trendy w nauczaniu religijnym;
- Problematyka nauki religii w przeciwieństwie do katechezy;
- Tożsamość, powołanie, szkolna i kościelna pozycja prawa jak i wykształcenie nauczycieli religii w dzisiejszych czasach;
- Pola, cele i metody kształcenia/ nauczania dorosłych w dzisiejszych czasach.

13. Pobożność ludowa.

Pojęcie „pobożności ludowej” w ludoznawstwie rozumiane jest jako pobożność tradycyjna (pielgrzymki, grupy różańcowe, grupy kultu Maryjnego, synody, „Grób Chrystusa” itd.). Ćwiczenia liturgiczne i silne liczebnie zakotwiczenie pobożności ludowej wśród ludności ściśle należało do publicznego obrazu kościoła przed komunizmem. W czasach totalitarnych i posttotalitarnych ruchy te zostały albo całkowicie zabronione lub wstrzymywane, albo też używane instrumentalnie dla interesów niekościelnych. Resztki tej pobożności ludowej odnawiane są teraz przez kierownictwo kościoła a także przez chrześcijan często jednakże ze zmienioną treścią i celem. Podstawowe pytanie tego zakresu tematycznego brzmi: Jaką rolę odgrywają aspekty pobożności ludowej w praktyce i odnajdywaniu tożsamości dzisiejszego kościoła? Należy zastanowić się tutaj nad innymi, nietradycyjnymi zakresami sakralności życia osobistego.

Tematy:

- Rola i znaczenie najważniejszych fenomenów religijności ludowej w epokach przedstawione na podstawie studium konkretnego przypadku pielgrzymki o największym znaczeniu;
- Typologia multifunkcjonalności religijności ludowej w dzisiejszych czasach;
- Typologia ocen społecznych i kościelnych;
- Kontrola i konflikty między religijnością ludową a kierownictwem kościoła;

- Religijność ludowa w kościelnym planowaniu pastoralnym.

14. Aspekt międzynarodowy.

Szczególną cechą kościoła katolickiego jest jego kościelne centrum w Rzymie. Centrum to miało i ma nadal obok teologiczno-prawno-kościelnego znaczenia także znaczenie polityczne w kościele miejscowym i we wspólnotach lokalnych. Polityczny podział Europy na dwie części prowokował kościoły lokalne na „wolnym Zachodzie” do solidarności wobec „kościół milczenia” Kongregacje watykańskie rozwinęły „wschodnią politykę Watykanu”, która to przyniosła najrozmaitsze owoce w tych krajach. Obok kościelno-politycznych stosunków międzynarodowych rozwijała się także praktykowana „katolickość u podstaw” Celem badania tego pola tematycznego jest analityczne przedstawienie polityki Watykanu, państwowej polityki kościelnej i aktywności poza politycznej.

Tematy:

- Rozwój oficjalnych i nie- ewent. na wpół oficjalnych stosunków między kościołem lokalnym a Rzymem - przekrój;
- Ocena i uznanie „wschodniej polityki Watykanu” w świetle rozwoju społeczno-politycznego;
- Podstawowe stosunki między „Wschodem i Zachodem”;
- Korelacje między państwową polityką wewnętrzną a (międzynarodową) polityką kościelną z punktu widzenia kościoła i państwa;
- Kościelno-polityczna rola i znaczenie Rzymu z punktu widzenia kościoła lokalnego;
- Typologia ocen stosunków „Wschód-Zachód”

15. Caritas.

Przed II Wojną Światową kościoły cieszyły się materialnym, finansowym bezpieczeństwem, które to po przejęciu władzy przez komunistów całkowicie zginęło. Przed wojną kościół mógł sprawować Caritas w sposób instytucjonalny i nieformalny. Po wojnie kościół sam okazał się być skazany na Caritas innych. W czasach (post)totalitarnych jak i po nich społeczeństwo oczekuje od kościołów wsparcia charytatywnego dla przegranych modernizacji. Na co państwo nie ma wystarczająco pieniędzy, na to kościół ma pracować gratis: w szczególności w służbie zdrowia. Teologiczne refleksje o powołaniu i posłaniu kościoła wskazują na to, że Caritas nie jest dowolną działalnością kościoła, lecz jest najistotniejszym urzeczywistnieniem (nerwem życia) kościoła. Celem badania tego pola tematycznego jest konkretne przedstawienie instytucjonalnej i nieformalnej działalności - Caritas kościoła, jak jego społeczna i kościelna waga.

Tematy:

- Instytucjonalna działalność Caritas w latach 1948-1997 - przekrój;
- Nieformalna ewent. niezorganizowana centralnie działalność Caritas - 1948-1997;
- Oddziaływanie zachodniego Caritas przed i po przemianie;
- Znaczenie formalnego i nieformalnego Caritas z punktu widzenia publiczności społecznej i politycznej;
- Caritas wśród innych instytucji charytatywnych (Czerwony Krzyż lub Półksiężyc, fundacje, inicjatywy);
- Planowanie - Caritas Kościoła po politycznej przemianie.